

Равноправието между половете в социалистически Китай – между утопия и реалност

Мартина Недялкова

Резюме: Статията изследва хипотезата, че китайският социалистически идеал за общество, основано на половото равноправие, може да се разглежда като заемащо едно специфично *полуутопично* пространство. Тя разглежда проблема през призмата на политиката на ККП с пряко отношение към равноправието между половете – социалната и демографска политика, от една страна, и всеобхватна трудова мобилизация, от друга.

Ключови думи: утопия, реалност, полуутопичното, Китайска комунистическа партия (ККП), Закон за брака, демографска политика, трудова мобилизация, „Железните момичета“

Мартина Недялкова е докторант по „Теория и история на литературата“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Дисертацията ѝ се занимава с образа на жената в дома във феминистката литература в съвременна Япония и Китай.

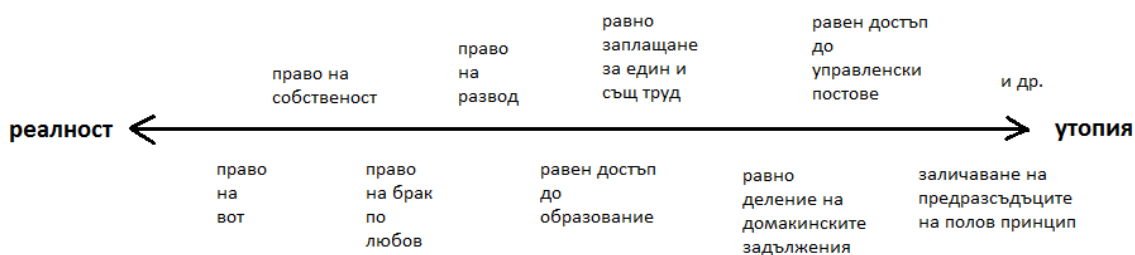
Идеалът за общество, основано на половото равенство, като всеки друг идеал, носи винаги в себе си усещането за неосъществимост – не и в пълна степен, не и повсеместно, не и трайно. Дори в началото на ХХІ век все още сме толкова далеч от осъществяването му, че *утопичното* все повече изглежда като иманентна характеристика на такъв тип идеално общество, в което половото равенство функционира не просто *де юре*, но и *де факто*. Възможно ли е обаче вместо за утопия в пълен смисъл да се говори за *степени* на утопичност? С други думи, може ли разбирането ни за утопия да бъде изведено из рамките на дизюнктивната си понятийност (т.е. традиционното разбиране, че утопията или **е**, или **не е**) и да бъде разгледано по-свободно и по-широко като комплексна система с нива, или степени, на осъществимост? Такава посока на разсъждение е продиктувана от конкретния случай на разглеждане – опита на Китай да постигне комунистическия идеал, със социалното полово равенство като важна стъпка от този процес. При подобно разглеждане *утопията* и *реалността* няма да функционират просто като двата полюса на бинарна опозиция, а като противоположните посоки на една отворена система. Подобно на математична ос, нейните отворени краища никога няма да постигат пълно насищане, а същевременно ще бъдат разделяни от едно множество от точки, категории, чието натрупване ще определя преливането към единия или другия край на оста. В този смисъл степенуването би се отнасяло към реалността по същия начин, както и към утопията.

Настоящият текст ще се занимае с темата за утопията в най-широкия смисъл на понятието, като ще се спре конкретно на утопичния идеал за общество, основано на равенство. Той ще потърси мотивация за гореизказаната теза през проблема за борбата за полово равноправие по време на социалистическия режим в континентален Китай. Ще бъдат проследени някои събития от политико-икономическия и обществения живот от основаването на Китайската народна република (КНР) през 1949 г. до смъртта на социалистическия идеолог Мао Дзъдун¹ през 1976 г. с оглед на тяхното отражение върху статута на жените. Историческите и социологическите проучвания сочат, че постигнатото през разглеждания период – дори само по отношение на Женския въпрос – се характеризира с противоречивост. Сложната оплетеност между победи и загуби в рамките на женската борба за права и свободи не позволява даването на категорична оценка

---

¹ С оглед на наложените стандарти в статията е запазен китайският модел на изписване на собствените имена – фамилия, лично име.

относно доближаването или отдалечаването от мечтаната еманципация. В този смисъл позиционирането на китайските жени по оста между утопията и реалността на тяхната равнопоставеност с мъжете за периода 1949 – 1976 г. е сякаш плаващо, в състояние на постоянно движение в едната или в другата посока. Тази пластичност на половия социален статут на китайските жени поставя на дневен ред интересни въпроси. Например, колко степени от конкретния идеал е необходимо да бъдат постигнати, за да може да се говори за достатъчно близко доближаване до утопичното? С други думи, кога идеалът спира да бъде утопия и се превръща в реалност? А дали това изобщо е възможно? Ако приемем, че реалността може да постигне утопията, то тогава предполагаемо двете биха се слели и утопията би изчезнала, оставяйки след себе си само реалност. От друга страна, ако с достатъчно основание може да се смята, че човек (а съответно и човешкото общество) се нуждае от утопичното, за да задава посока на съществуването си, то тогава може да се допусне, че утопичният идеал винаги ще намира начин да се отдалечава от реалността, колкото и тя да се приближава към него. Той при необходимост ще се отдръпва от нея, пренасяйки се към нови полета на значението си. По този начин оста ще запазва същността си на вечно отворена система, където утопичното завинаги ще носи значението си на непостижим идеал. Графично, в общия случай на разглежданата тема, тази идея може да се онагледява по следния начин:

където оста би могла да се разтяга сравнително свободно, най-вече към утопията.

Събитията, които предстои да бъдат разгледани, създават повод за разгръщането на това тълкуване до едно още по-дръзко допускане. Ако по същата логика на утопията е предначертано завинаги да се изплъзва от хватката на реалността, и все пак (в конкретния случай) успешно са направени известни подстъпи към приближаване до утопичния идеал (чрез извоюването на редица основополагащи права за жените), то тогава вероятно е

резонно да се говори за *обособяването на някакво специфично, междинно положение между реалното и утопичното*. То не би могло да се разглежда като *среда*, от една страна, защото е подвижно, от друга – защото самите граници на смисловото деление между двата условни полюса също са пластични. При това положение изглежда сякаш зигзагообразният път към полово равноправие в китайското общество задава едно ново пространство, в което различните прояви на равенство се сливат в една обща флуидна *полуутопичност*. Това е пространство, в което реалността и утопията се взаимопроникват, без обаче взаимно да се заличават. Такава полуутопичност може да се разглежда като функция на степените на утопичността и се характеризира с една иманентна флуидност, побираща в себе си едновременно моментите на прогрес и на регрес спрямо зададения идеал. По-конкретно – в настоящия казус – тя би могла да намери основанието си в специфичното развитие на едно общество, в което въпреки най-общата идеологическа кохерентност (включително известна приемственост в следващия, пост-социалистически период), флукуациите в политическата, икономическата и научната мисъл задават на Женския въпрос една метастабилна траектория. Обяснение може да се търси и в скритото противопоставяне между комунистическата идеология и конфуцианските традиции, което опасва разглеждания период. Именно това са факторите, твърди настоящият труд, които позволяват обособяването на специфичното пространство на *полуутопията*.

За да бъде проверена приложимостта на така зададената хипотеза към избрания контекст, ще бъдат разгледани възлови моменти от китайския проект за постигане на реално полово равноправие. Изложението ще се спре върху две от политическите стъпки на Китайската комунистическа партия (ККП) от най-съществено значение за разглеждания проблем. Това са: а) реформата на семейната система и демографската политика по-общо, и б) масовата мобилизация на жените в сектора на труда.² Тези мерки ще бъдат изследвани в контекста на конкретни събития, дали пряко отражение върху социалната структура на китайското общество – приемането на новия Закон за брака (1950 г.), Големият скок напред (1958 – 1961 г.) и Великата пролетарска културна революция (1966 – 1976 г.).

---

² Образователната реформа също е от ключово значение за подобряването на статута и възможностите за жените не само по времето на маоизма, но и в перспектива. Този проблем обаче по необходимост ще бъде оставен за по-нататъшно разглеждане.

1. Протофеминизмът от началото на XX век

Стане ли дума за статута на жените в Китай, в културния дискурс на различни нива сравнително често се среща гледището, че социализмът е донесъл освобождение от патриархалната тирания. Дали тази оценка е обективна, или не, предстои да бъде разгледано. Все пак, не бива да се прави прибързаното предположение, че стъпки към извоюването на полово равноправие в Китай се правят за първи път едва с идването на комунистическата партия на власт. Това ефективно би заличило историята на борбата за издигане на статута на жените от първата половина на XX век. Дж. А. Г. Робъртс и Луиз Едуардс например сочат като едно от важните постижения на това протофеминистко движение националната кампания от началото на XX век за премахване на практиката на т.нар. „лотосови ходила“^{3,4}. Към него Едуардс прибавя и увеличаването на достъпа до образование, както и борбата за изборително право за жените⁵. Не може да бъде пропуснато и Четвъртомайското движение от 1919 г.⁶, една от чиито основни цели е отхвърлянето на дълговечните конфуциански традиции, определящи половата йерархичност в китайската семейна система.⁷ Интересно е да се отбележи, че преобладаващата част от това феминистко движение се състои от мъже интелектуалци. Те

---

³ Става дума за пристягането на ходилата на малките момиченца в бинтове, така че да не могат да пораснат. Практиката носи името си от стъпалата на танцьорките от императорския двор, които изпълнявали специален танц върху златен лотосов лист. Тази техника за „естетизация“ на женския крак постепенно се пренася и сред народа, като се превръща в признак за женственост и изящество, дори нерядко е служела като преимущество за сключването на изгоден брак. Проблемът с „лотосовите ходила“ е, че тази деформация на стъпалата оставя жените почти изцяло неспособни да се движат свободно и да се грижат сами за себе си. Вж. Дж. А. Г. Робъртс, *История на Китай*, прев. Капка Герганова. София: изд. Рива, 2009, стр. 281.

За информация относно движението за забрана и отменяне на практиката на пристегнатите ходила вж. Louise Edwards, “Chinese feminism in a transnational frame: between internationalism and xenophobia”, *Women’s Movements in Asia: Feminisms and transnational activism*, eds. Roces, Mina and Louise Edwards, London: Routledge, 2010, стр. 57-58.

⁴ Споменатата национална кампания получава и много сериозна международна подкрепа. Това съвсем естествено повдига въпроса доколко кампанията е просто част от китайската борба за полово равноправие. Алтернативна интерпретация е, че тя е замаскиран опит на „Западния колонизатор“ да упражнява контрол и културно влияние над „Източните варвари“. Класически пример за ориентализма на Запада, характерен за този период. Този въпрос обаче попада встрани от целите на настоящото търсене, затова няма да бъде разгърнат в дълбочина.

⁵ Louise Edwards, “Chinese feminism in a transnational frame”, стр. 58-63.

⁶ Културно движение, възникнало в протест срещу конфуцианския морал и като резултат от засиленото влияние на Западната мисъл сред интелигенцията в Китай.

⁷ Дж. А. Г. Робъртс, *История на Китай*, прев. Капка Герганова. София: изд. Рива, 2009, стр. 283.

вярват, че патриархалната социална структура и подчиненото положение на жената в семейството са именно причините за слабостта и изостаналостта на държавата⁸ и виждат ролята на жените като определяща за модернизацията и връщането на изгубеното величие на Китай. Мао Дзъдун е един от поддръжниците на Четвъртомайското движение и той отправя критики срещу уредените бракове (в какъвто самият той е бил принуден да встъпи в юношеството си). В по-ранния етап от политическия си активизъм Мао изглежда решителен поддръжник на каузата за повишаване статута на жените. Известно е изказването му, че докато мъжете в Китай обикновено са подчинени на три властови системи – политическата, клановата (т.е. семейната) и свръхестествената (т.е. религиозната власт) – жените, в допълнение към тях, „са доминирани и от мъжете (властта на съпруга)“⁹. В същото изказване Мао продължава: „Тези четири власти – политическата, клановата, религиозната и мъжката – са живото възплъщение на цялата феодално-патриархална идеология и система, и са четирите дебели възжета, които държат Китайския народ, и особено селяните, вързани“. Значението на този род прогресивни нагласи на мъжкия елит в Китай в началото на XX век не може да бъде пренебрегнато. Те полагат основите на феминисткото движение в Китай, а намират отражение и в политиката на комунистическата партия от първите години на управлението ѝ. Към края на века обаче вече става ясно, че тази изпреварила времето си прогресивност бавно и сякаш тихомълком е отстъпвала назад, губейки битка след битка срещу по-дълбоко залегналите и по-широко разпространените традиционни нагласи сред мъжкото население в (провинциален) Китай. Дестабилизиращият ефект, който изиграва това постепенно прокраждане на традициите в един политически контекст, който официално ги отрича, е от особен интерес за настоящото изследване. Именно този задкулисен двубой, който ще протича през целия разглеждан период (а и отвъд него), ще се окаже основополагащ фактор за отключването на пространството на полуутопията на полово равноправие в Китай.

---

⁸ Yuhui Li, “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, *Journal of International Women’s Studies*, Vol. 1 (1) (2000), стр. 31. Авторката все пак прави уточнението, че макар и да представлява важна стъпка в историята на китайския феминизъм, това движение се отнася предимно до малка част от градския елит в Китай, докато селските общности остават почти незасегнати от него.

⁹ Mao Tse-tung, *Selected works of Mao Tse-Tung*. Vol. 1. Beijing: Foreign Language Press, 1975, стр. 44.

2. Социална и демографска политика на ККП

Протофеминистките действия от началото на ХХ век полагат стабилна основа, върху която да стъпят усилията за по-нататъшно издигане статута на жените в Китай през социалистическия период. С основаването на КНР и консолидирането на позициите на комунистическата партия през 1949 г. започва дълъг процес на преустройство на държавата посредством поредица от реформи с политическа, икономическа и социална насоченост. Една от първите важни крачки на новото правителство е приемането на нов Закон за брака през 1950 г., по силата на който жените получават право на брак по любов, право на развод (наравно с мъжете), право на попечителство над децата си, както и право на собственост.¹⁰ С него се слага край на проституцията, на детските годежи¹¹, уредените бракове и практиката на конкубината.¹² Отнема известно време, докато законът бъде популяризиран, така че да достигне и до селата, които все още помещават преобладаващата част от китайското население и където продължават да битуват феодалните порядки. Създадената 1949 г. *Федерация на всички жени в Китай*¹³ се заема с организирането на образователни кампании, чрез които да въведе народа в новите демократични семейни ценности.¹⁴

Политиката на ККП спрямо жените от този начален етап често е тълкувана като недвусмислен пример за напредничавост. Авторки като Джудит Стейси, Кей Ан Джонсън, Филис Андорс и малко по-късно Емили Хониг обаче твърдо стоят зад позицията, че с изключение на началните години след учредяването на партията (1921 г.) ККП всъщност далеч не е толкова ревностен защитник на женската кауза за права и свободи, колкото изглежда на пръв поглед.¹⁵ Със сигурност не до степен, че да позволи превръщането на

---

¹⁰ Дж. А. Г. Робъртс, *История на Китай*, 331; Chi-Hsi Hu, “Mao Tsé-Toung, la révolution et la question sexuelle”, *Revue française de science politique*, Vol. 23 (1), 1973, стр. 78.

¹¹ Наложена е минимална възраст за бракосъчетаване от 20 г. – за момчетата, и 18 г. – за момичетата, която през 60-те години е повишена значително в опит за упражняване на очевидно закъснял демографски контрол. Вж. Chi-Hsi Hu, “Mao Tsé-Toung, la révolution et la question sexuelle”, стр. 79.

¹² Yuhui Li, “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, стр. 31.

¹³ Специално държавно звено и шапка на досега съществувалите женски организации, предназначено да представлява събирателно интересите на всички жени в рамките на новата държава.

¹⁴ Дж. А. Г. Робъртс, *История на Китай*, стр. 331.

¹⁵ Впрочем, същата позиция поддържа и Кансайското изследователско общество за историята на жените в Китай в сборника „Увод в историята на жените в Китай – Жените в настоящето и миналото“ (2005). Вж. 関西中国女性史研究会 (編) 『中国女性史入門—女たちの今と昔』、東京：人文書院、2005, стр. 72.

Женския въпрос в прът в колелата на партийната машина, гонеща по-важни цели. Конкретно по отношението на новия Закон за брака, обобщава Емили Хониг, – и Андорс, и Стейси, и Джонсън са единодушни в оценката си, че законът действително е бил предвиден да освободи жените от бремето на традиционните семейни възгледи. И трите обаче отчитат, че неговото действие постъпателно е отслабвано от момента, в който застрашава да лиши партията от контингента последователи, на чиято подкрепа най-силно разчита – мъжете от селата.¹⁶ Оказва се, че вълната от омъжени жени, подаващи искове за развод в началото на 50-те години, ражда пропорционална по размер вълна от недоволни съпрузи, възмутени от неподчинението на дотогава кротките си жени. По думите на Хониг тези мъже се страхуват да не загубят „своите жени (за които са платили щедри суми), както и техните имоти“.¹⁷ Появата на все повече случаи на убийства или самоубийства на жени, търсещи развод, кара правителството да наложи по-строги условия за разтрогването на едно семейство, заедно с което отправя и призив към социалистическите жени да бъдат съвестни към домашните си задължения.¹⁸

В обзорната си статия „Социалистическата революция и освобождението на жените в Китай – преглед“ Емили Хониг прави прочит на трудовете на Джудит Стейси („Патриархатът и социалистическата революция в Китай“), Кей Ан Джонсън („Жените, семейството и селската революция в Китай“) и Филис Андорс („Незавършеното освобождение на китайските жени, 1949–1980“). В подкрепа на изказаното от предшественичките ѝ Хониг заключава, че равенството между половете и реформирането на семейната структура в крайна сметка никога не са били толкова важни цели за ККП.¹⁹ В противен случай, аргументира се тя, партията би предприела също толкова всеобхватни кампании срещу патриархалните традиции, колкото кампаниите си за осъществяване на поземлената реформа. Според нея именно сблъсъкът на двете кампании (поземлената и анти-патриархалната), лансирани по едно и също време, е онова, което кара партията да направи крачка назад в опитите си да реформира традиционната семейна структура. Протестната реакция на мъжете земеделци срещу промените в социалния им статут

---

¹⁶ Emily Honig, “Socialist Revolution and Women’s Liberation in China – A Review Article”, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 44 (02) (February 1985), стр. 329-330.

¹⁷ Пак там, стр. 330.

¹⁸ Yuhui Li, “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, стр. 32.

¹⁹ Emily Honig, “Socialist Revolution and Women’s Liberation in China”, стр. 331.

застрашава да лиши партията от важна част от електората ѝ. От този момент нататък, пише Хониг, ККП повече не се опитва да се противопостави на патриархалните ценности, дълбоко залегнали в китайската социална структура.

Може да се поспори доколко оценката на Хониг обективно представя реалните и привидните намерения на партията от началото на управлението ѝ. По-вероятно ми се струва ККП да се е видяла принудена да направи компромис в действията си, за да закрепят все още нестабилната си позиция във властта. Комунистическата партия в Китай израства като селска партия и да обърне гръб на преобладаващата част от поддръжниците си в момент, в който държавата едва стъпва на крака, би било равнозначно на политическо самоубийство. Независимо какви са били „истинските намерения“ на ККП, Хониг вероятно съвсем правилно заключава, че Законът за брака е първият и последен опит на китайските социалисти да влязат в пряко пререкание с традиционната семейна система и действията им по отношение на жените от този момент нататък ще се ограничават с реализацията на конкретни икономически цели, за които усилията на целия китайски народ са жизнено необходими.

Социалната политика на ККП от тези години включва в себе си и важния проблем за липсата на регулация на демографския прираст в първото десетилетие след създаването на КНР. Когато през 1954 г. са оповестени резултатите от първото национално преброяване, става ясно, че населението на Китай приближава 600 млн. души. Наред с изненадата, пише историкът Ху Дзи-си, китайските управляващи са завладени и от възхита пред този огромен човешки потенциал. „Те считали (...), че едно многочислено население и един висок демографски прираст са преимущество в рамките на такава гигантска държава, с огромни и неусвоени природни ресурси“²⁰. Подобно разглеждане на устремното демографско разрастване на страната като капитал е и една от причините за неуспеха на кампанията за популяризиране на контрацепцията сред народа в този начален момент.²¹ При установилата се обстановка, многодетните семейства, особено в селските райони, стават все по-често срещано явление. Около 1957 г. на управленско ниво най-после е усетен първият полъх от назряващия проблем със свръхпопулацията на страната: в

---

²⁰ Chi-Hsi Hu, “Mao Tsé-Toung, la révolution et la question sexuelle”, *Revue française de science politique*, Vol. 23 (1), 1973, стр. 79.

²¹ Пак там, стр. 79-80.

партийните редици започват да се появяват притеснения относно икономическите последствия от този неконтролируем демографски ръст.²² По това време обаче ръководителите на ККП, начело с Мао Дзъдун, все още не предполагат колко сериозни могат да бъдат последиците от такова огромно население към края на амбициозния проект *Големия скок напред* (1958 – 1960).

Недостатъците на този демографски и социален модел са усетени от майките (а и от децата) във въпросните семейства много преди свръхпопулацията да получи гласност на управленско ниво. С книгата си „Родовият пол на паметта. Жените от селата и колективното минало на Китай“ (2011) Гейл Хършатър предоставя достъп до безценни сведения за живота на китайските жени около периода на колективизацията (1950 – 1956). Интервютата с възрастни китайки, преживели тези години, рисуват на моменти сърцераздирателни картини от действителния живот на жените. Последните са описани като отрудени и хронично недоспали, с твърде много деца и непосилно много задължения. Това е период, в който работата извън дома е въпрос не само на политическа пропаганда, но и на финансова необходимост. Недоимъкът сред многолюдните семейства се превръща в норма (особено в земеделските региони), а липсата на достъп до фабрични дрехи и обувки принуждава младите майки да прекарват безсънни нощи в шиене на необходимото за цялото семейство. Липсата на пари принуждава много от тези съпруги и майки да се занимават и с бродирание на различни ръкоделия, които да продават, за да допълват семейния бюджет. Същите са заети с полска работа през деня, както и с редовни партийни срещи вечерно време, на които по неволя ходят с деца и бродерии под ръка.

През призмата на поставената теза за гъвкавото противопоставяне между утопията и реалността описаният начален период на социалистическото управление в КНР като че ли прави уверени стъпки напред към поставения идеал за полово равноправие в рамките на социалистическо общество. Препотвърдени са някои от извоюваните от протофеминистите победи (напр. забраната на „лотосовите ходила“) и законово са гарантирани права, позволяващи по-широки свободи на жените в рамките на брака и на разширеното семейство. Макар и да отнема време, докато бъдат популяризирани сред селскостопанските провинции, новопридобитите права за свободен избор на брачен

---

²² Пак там, стр. 80.

партньор и свободно прекратяване на брака (и от двете страни) очевидно имат огромно влияние върху китайските жени. Показателно е, че художествената литература от периода изобилства от текстове на тази тематика. От друга страна, отслабването на действието на Закона за брака от страна на партията свидетелства именно за трудностите, които среща прокарването на подобни прогресивни възгледи и мерки в общество, което още не е готово за тях. Тъкмо този фактор бе посочен като отключващ полуутопичното. Задаващата се демографска криза, чийто полъх вече се усеща в края на 50-те години, пък е показателна за друг проблем в традиционната семейна система. С установяването на многодетния семеен модел, домакинската работа на младите жени в китайските семейства добива чудовищни размери. Очевидно домакинският труд по презумпция е определян като „женска работа“ – фактор, който не намира отражение в Закона за брака и който не търпи промени дори след активното включване на жените в сектора на производствения труд.

3. Жените в трудовия сектор. Големият скок напред и комуналната инициатива

Всеобхватната трудова мобилизация на жените от 50-те години нататък е друга от по-важните цели на ККП след стъпването ѝ на власт. Управляващите вярват, че жените представляват ценен и неусвоен ресурс, който ще помогне за реализирането на високите цели на партията в тези първи години от управлението ѝ. Според Кей Ан Джонсън отвъд непосредствените производствени ползи, кооперативизацията на национализираните земи и на труда е имала и допълнителна цел: да снабди жените с нови възможности за работа извън дома, както и да ги освободи от висшата инстанция на семейството като трудова единица. Казано по-общо, да отслаби строгата йерархизация на патриархалния семеен модел. Действията на партията за трудова мобилизация на жените постепенно добиват размах и около 1956 г. вече са прераснали в масови кампании. Тази политика, със слаби отклонения, е провеждана постъпателно и целенасочено до 1958 г.

Хършатър насочва вниманието си към друг важен момент, съпътстващ утвърждаването на социалистическия модел на управление – *промяната в обществените нагласи спрямо домакинския труд*. Ако през империалистически Китай трудът на жените

в дома се е считал за ключов фактор и незаменима опора за държавата, пише изследователката, отношението към него добива различен облик в хода на модернизацията на страната. В началото на XX век домакиният труд се разглежда като символични „окови“, възпиращи развитието на амбициозната жена, а през епохата на социализма той вече напълно изчезва от публичния дискурс.²³ С други думи, по логиката на авторката, въпреки първоначално заявената от Мао пламенна подкрепа за недооценената китайска жена, до момента на основаване на КНР нещо явно се е пречупило в тази правозащитническа нагласа и домакиният труд неусетно се е превърнал в нещо като (домашен) дух. Основателно ли е такова тълкуване, или то е по-скоро свръхинтерпретация от страна на феминистката социоложка? За да се отговори на това питане е редно първо да разгледат конкретните мерки, предприети от партията, за успешна интеграция на жените в трудовия сектор.

От 1958 г. ККП преминава към нов тип политика за стимулиране на производството. Изминалата петилетка (1953 – 1957 г.) е дала много добри резултати, но Мао вече е преосмислил досега прилагания съветски подход. Той предлага нов, съобразен с китайската действителност икономически план, който се възползва от огромния човешки потенциал на държавата. Мао предвижда, че по-стриктната реорганизация на работната сила в селските райони ще даде още по-високи резултати в земеделската продукция.²⁴ Като пряко изражение на тази позиция е поставено началото на т.нар. *Голям скок напред* (1958 – 1960).

Големият скок напред представлява един изключително амбициозен проект за цялостно икономическо реформиране на КНР чрез мобилизацията на целия китайски народ в приоритетните трудови сектори. Феърбанк описва отдадеността на нацията на този грандиозен проект с определения като „денонощен тежък труд“, „френетична активност“ и „готовност за саможертва в името на общото благо“²⁵, плодовете от които личат по огромните инфраструктурни подобрения в страната. По оценката на

---

²³ Gail Hershatter, *The Gender of Memory. Rural Women and China's Collective Past*, Berkley: University of California Press, 2011, стр. 169-171. Цитираните страници съответстват на изданието, достъпно на адрес: <http://library1.org/ads/62B4CDF4F0EBA34770412B70DD26278B>.

²⁴ Джон Кинг Феърбанк, Мърл Голдман. *Кратка история на Китай*, прев. Горан Райновски. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2013, стр. 442-443.

²⁵ Пак там, стр. 444, 448.

американския историк „Мобилизацията на работна ръка и прилагането на технологии са безпрецедентни в историята на страната, но постигнатите резултати са хаотични и до голяма степен неефективни“²⁶. В резултат на това подвигът и саможертвата на цял един народ биват трагично обезсмислени. Големият скок напред претърпява катастрофален неуспех. Освен, че поставените свръхвисоки цели не са постигнати, е отприщен и най-масовият глад в историята на Китай от XX век, който в продължение на няколко години държи милиони хора в земеделските провинции на ръба на гладната смърт.²⁷ За достигането до този резултат не може да не се отчете и значението на излезлия извън контрол демографски прираст в селските райони.

Независимо от негативната цялостна оценка, давана на този период обаче, някои от стъпките, предприети по време на Големия скок напред, водят до важни промени в живота на китайските жени. За най-големи постижения от тези години са считани а) еманципацията на жените в областта на труда и б) освобождаването им от двойния работен товар – макар и временно и частично – чрез създаването на обществени центрове за колективно разпределение на домакинския труд (комунални столови, детски градини и ясли, шивашки групи). Макар и подобен род социализация на домакинския труд да има за цел повишаването на процентното участие на жените в общия производствен процес²⁸, значението на тези мерки за жените е съществено. Освобождаването от двойния товар посредством комуналната инициатива им позволява да се отдадат напълно и с чиста съвест на работата си и в резултат да се чувстват активни участници в икономическото издигане на държавата. Нещо повече, то носи и потенциала да прекъсне традицията, предвиждаща за жените единствено ролите на домакиня, майка и къщовница. Макар и комуналната инициатива да не просъществува, това поколение успява да вкуси от живота на еманципираната жена, да намери смисъл и призвание извън семейните си задължения, откъдето пожелава да продължи това изживяване и в последващите години.

---

²⁶ Пак там, стр. 445.

²⁷ Дж. А. Г. Робъртс, *История на Китай*, 344; Джон Кинг Феърбанк, *Кратка история на Китай*, стр. 447.

²⁸ Кей Ан Джонсън привежда статистика, според която през 1956 г. – момент на усилена пропаганда за трудова мобилизация – макар и броят на привлечените към трудовия сектор жени значително да е нараснал, много малка част от тях могат да отговорят на предвидения работен минимум от 120 работни дни на година. Социалната политика на ККП от времето на Големия скок напред обаче позволява увеличаването на годишния брой работни дни за жените до 250 (1959 г.), както и нарастването на процентното женско участие в сектора на колективния труд. Вж. Kay Ann Johnson, *Women, the Family and Peasant Revolution in China*, Chicago: The University of Chicago Press, 1983, стр. 161-162.

В гореспомената си книга Гейл Хършатър прави няколко интересни наблюдения относно промените в живота на жените по време на Големия скок напред. На първо място тя разглежда новите възможности за работа, които изведнъж се откриват пред жените. Предвид целта на ККП да развива паралелно тежката промишленост и земеделието, някои от секторите, дотогава запазени за мъжете, се обръщат и към жените, за да запълнят квотата си от необходима работна ръка. Така това поколение жени се оказва въввлечено в проекти за укрепването на речни корита чрез каменни диги, изкопаването на напоителни системи, търсене на желязна руда по речни дъна, претопяване на желязо и други форми на тежък физически труд. С други думи, обобщава авторката, се наблюдава растящо разнообразие от потенциални форми на заетост за жените – свидетелство за стъпки в посока заличаване на фактора *пол* при професионалната реализация. Според Хършатър обаче това е само привидно и трудовата сегрегация на полов принцип продължава да е налице. Докато преобладаващо мъже са мобилизирани по специализирани проекти и назначавани на ръководни и технически позиции, жените по селата остават да поемат цялата тежест на земеделския труд, а тези в предприятията заемат само ниски постове с ограничена отговорност. Допреди инициативата за комунализация, към това трябва да се прибави и скритият домакински труд. Със създаването на общинските центрове половото деление на труда просто приема нова форма, продължава Хършатър. В рамките на обществените столови например мъжете заемат ръководните и по-добре платени позиции (ръководители и счетоводители, разпределители на хранителните запаси), докато жените са оставени на по-ниските длъжности (готвачки, обслужващ персонал).²⁹ Не на последно място, Хършатър обръща внимание на значението на процеса на *феминизация на земеделието*. Трудовата мобилизация по бригади и специализирани проекти по принцип засяга предимно мъжете (макар и не само) и това постепенно води до полов дисбаланс в селските провинции, където остават преобладаващо жени. С навлизането на ГСН в най-интензивната му фаза тези жени се превръщат в основния човешки ресурс, отговорен за продължаващото обработване на земеделските площи.³⁰ От тях се очаква не просто да поддържат дотогавашните нива на продукцията, но и да оптимизират производствените процеси (практически без техническо ръководство) така, че да генерират

---

²⁹ Gail Hershatter, *The Gender of Memory*, стр. 212, 224.

³⁰ Ръководните позиции в земеделския сектор, за сметка на това, най-често за заемани от мъже. Пак там, стр. 312 (бел. 50).

свърхпроизводство, с което да бъде финансирана дейността на тежката промишленост.³¹ Някои от тези жени постигат наистина впечатляващи резултати благодарение на техническите и технологичните си нововъведения. За тях това е шанс да докажат уменията си и да отхвърлят стереотипното гледище, че жените са „тромави, невъзприемчиви, объркани и неспособни на постижения“³². За други обаче условията, при които се извършва този труд, са тежки, а системата не позволява гъвкав подход спрямо жените, които по една или друга причина не могат да си позволят да се трудят на пълен работен ден, но се виждат принудени, за да не гладуват.

Хършатър поставя отчетлив акцент върху ефекта на т.нар. „Пет промени“ – създаването на обществени столови (1), детски градини и ясли (2), родилни домове (3), мелници за брашно (4) и шивашки групи (5). Макар и получили одобрението на партийното ръководство, тези инициативи са оставени на принципа на локалната самоорганизация със собствени средства³³, което води до организационни, финансови и редица други проблеми. Най-успешни се оказват обществените столови и центровете за грижа за детето, като тяхното съвместно действие наистина позволява на жените много по-голяма свобода за участие в производствения труд. Напълно разбираемо, тези промени първоначално са посрещнати с повсеместна еуфория. Това чувство обаче скоро е изместено от практическите проблеми, възникнали във всички нови инициативи. Детските градини се сблъскват с ниската хигиена, липсата на отопление, неквалифицирания персонал и мн. др. Колкото до обществените столови, за известно време те се очертават като най-обещаващи. Лошата земеделска реколта от 1959 г. обаче много бързо променя ситуацията и хората започват да гладуват. Така преминават около три години, в които всеки оцелява с каквото намери.³⁴ Разформироването на столовите в началото на 60-те години най-после носи облекчение, но човешките загуби вече са огромни (с над 30 млн. д. отвъд нормата за съответния период³⁵), а икономиката на страната е в руини.

Колкото до поставения по-горе въпрос – има ли основание домакинският труд по време на социализма да се разглежда като невидима и непризната официално форма на

---

³¹ Пак там, стр. 212, 216-217, 234-235.

³² Пак там, стр. 217.

³³ Пак там, стр. 219.

³⁴ Пак там, стр. 221-230.

³⁵ По данни, цитирани от Джудит Банистър. Вж. Gail Hershatter, *The Gender of Memory*, стр. 228, 316.

труд – вътрешната организация на комуните по-скоро оспорва такава теза. Дори да се остави настрана политическият прецедент на други социалистически режими, които първи признават икономическата стойност на домакинския труд, опитът на комуналните инициативи в Китай да олекотят работния товар на семейните жени свидетелства за това, че трудът в дома от един момент нататък се е превърнал във важна променлива в икономическото уравнение на управляващите. Друг е въпросът, че след провала на ГСН проблемът с двойния работен товар на жените продължава да стои на дневен ред, защото временното решение е изоставено. Предвид статистиката за продължаващия ръст в процента на женско участие в сектора на труда и след ГСН е интересно какво точно е позволило това стабилно възходящо развитие. Темата обаче сякаш изпада извън ползрението на повечето изследвания върху този период. От тази гледна точка изглежда сякаш домакинският труд и като понятие, и като проблем също попада в едно неясно, висящо положение. Той едновременно е установен и признат, но и оставен без конкретно решение. В известен смисъл би могло да се каже, че разрешаването на проблема за двойния работен товар функционира като една малка полуутопия в рамките на по-голямата такава, която пък добива все по-голяма плътност.

Успехите от този период, доколкото може да се говори за такива, действително са мимолетни. Все пак, те поставят важен прецедент в отношението на държавата към жените. Новопридобитите възможности за професионално развитие извън дома, за прилагане в сфери на труда, по-рано запазени само за мъжете, показват на китайските жени един нов начин на живот, който им носи непознато дотогава удовлетворение. Същевременно практиката е жените да заемат по-ниски постове от мъжете, без значение от икономическия сектор. Комуналните инициативи, от своя страна, дават на китайките краткотраен отдых от домашните задължения и изненадващо, въпреки разформироването им след няколко години, процентното участие на жените в сектора на труда продължава да расте чак до края на маоизма.³⁶ Не на последно място, започнатият по време на Големия скок напред процес на феминизация на земеделието парадоксално създава възможност за някои жени да проявят творческия и интелектуалния си потенциал, поемайки отговорността за оптимизирането на земеделските производствени методи. Това обаче не важи за всички.

---

³⁶ Yuhui Li, “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, стр. 32.

Изброеното дотук свидетелства за един неравен и криволичещ път към еманципацията на китайската жена. Ако оценката на политиката на ККП спрямо жените бъде сведена до бинарни понятия, може да се каже, че тя е по-скоро положителна и че не е съпътствана от паралелни и противоположни по знак идеологически течения. Същевременно половинчатостта на повечето от предприетите мерки неизбежно поставя идеала за половото равенство в пространството на полуутопичното. Някои от по-малките цели в рамките на идеала са постигнати, но дори в тях зеят незапълнени зевове. Иначе казано, някои от степените на утопията, като условие за доближаването до утопичния идеал, са достигнати. Но само частично. Това затруднява оценката на разглеждания проблем и неизменно я прави зависима от субективната гледна точка.

4. Културната революция и *Железните момичета*

Злополучният край на последната грандиозна инициатива на Мао Дзъдун е последван от няколко години на икономическа стабилизация на страната. Част от усилията на управляващите са насочени към реформирането на образованието. Именно там обаче назрява дълго таено напрежение, което изригва едва пет години по-късно под формата на *Великата пролетарска културна революция* (1966 – 1976).

Същинската Културна революция обхваща годините 1966–1969 г., но някои от практиките, установени през този период, продължават чак до смъртта на Мао през 1976 г.³⁷ По същността си това е кървава революция, в която е мобилизирана армия от юноши за провеждането на идеологическа чистка над целия китайски народ. Последниците са чудовищни. Данните за броя на жертвите се разминават – според едни са милион, според други – десетки милиони. Независимо от точната цифра, огромен брой хора са подложени на гонения, атаки и мъчения. Една част от тях са изтребени без съд и присъда, а друга немалка част – сами отнемат живота си, неспособни да преживеят публичното унижение, на което са били подложени.³⁸

Десетгодишният период на Културната революция безспорно е една национална трагедия за Китай. Отвъд шокиращите човешки загуби, събитията от този период са

---

³⁷ Джон Кинг Феърбанк, *Кратка история на Китай*, стр. 462.

³⁸ Пак там, стр. 482.

красноречиво свидетелство за победата на едни тоталитарни мерки за контрол над свободата на мисълта и словото. В този смисъл е спорно доколко събитията от този исторически момент могат да се видят и в положителна светлина. Моралистичното разглеждане на подобни социални катаклизми заклеява типа гледна точка, според която коя да е обществена прослойка може да прогресира в ситуация, в която човешките права са така грубо погазени. Сред феминисткото изследователско общество все пак изглежда съществува съгласие в оценката, че именно годините на Културната революция бележат *най-високите проценти на женска заетост и на достъп на жените до образование.*

Изследователките Фелис Андорс и Емили Хониг, например, отчитат, че във връзка с умножилите се възможности за работа извън дома китайските жени усвояват нови умения, получават идеологическо и литературно образование, което, на свой ред, им позволява да заемат и политически и административни постове³⁹. Макар и над тяхното израстване да е поставен таван, допускането на жените до подобни позиции е важно постижение в съвременната история на жените в Китай.-

Отвъд посочените малки победи обаче, периодът около Културната революцията оставя своята следа с това, че осигурява благоприятна почва за появата на един емблематичен женски образ – т.нар. „Железни момичета“.⁴⁰ Оригиналните „Железни момичета“ са бригада от млади момичета от с. Даджай, станали пример за цял Китай през 60-те години с това, че се нагърбват с тежък физически труд наравно с мъжете. Техният образ вдъхновява младите жени из цялата страна и скоро се превръща в символ на женското социалистическо освобождение. Железните момичета стават доказателство за това, че китайската жена може да бъде оценена за своя огромен принос към колективното земеделие, както и за лидерските си качества.⁴¹ Тяхното революционно значение за самосъзнанието на жените от периода добива по-ясни очертания в перспективата на традиционните китайски възгледи относно жените и полския труд отпреди епохата на

---

³⁹ Emily Honig, “Socialist Revolution and Women’s Liberation in China”, стр. 334.

⁴⁰ Трябва да се уточни, че появата на този феномен най-вероятно не е пряко отражение на историческите събития. Няма нищо конкретно в преките прояви на протичащата Културна революция, което да призовава към женската еманципация. Появата на този женски образ символ е по-вероятно плод на натрупване – продължение на процеса на освобождение посредством труд, започнал десет години по-рано. В китайското общество като цяло вече се наблюдава едно политическо и гражданско узряване, като функция на което вероятно би следвало да се разглежда и появата на Железните момичета.

⁴¹ Zheng Wang. *Finding Women in the State: A Socialist Feminist Revolution in the People’s Republic of China, 1949-1964*, Oakland, California: University of California Press, 2017, стр. 226.

социализма. От една страна, на жените е било отредено да си стоят вкъщи – пространство, за което се смятало, че опазва тяхната морална и телесна чистота. В този смисъл преди социализма на жените, работещи извън дома, се гледало с лошо око, като на непристойни и нечисти. От друга страна, преди настъпването на социализма в Китай, земеделската класа е била на дъното на социалната йерархия и на полската работа се гледало със снизхождение. В този смисъл „Социализмът преобразява значенията на женското включване в земеделската работа, като възвеличава тяхното участие в колективизираното земеделие и като награждава онези, които проявяват капацитета и уменията да поемат задачи, определяни на местно ниво като мъжки“⁴².

Такова е четенето на феномена на Железните момичета до началото на 80-те години, когато то претърпява тотален обрт. Изведнъж емблемата на тези млади жени започва да се разглежда като пример за „маскулинизация“, на която според новото гледище са станали обект жените през Културната революция, а и през социалистическия период като цяло.⁴³ В книгата си „Да откриеш жените в държавата: социалистическа феминистка революция в Китайската народна република, 1949 – 1964“ (2017) Уан Джън описва процеса на смяна на оценъчния дискурс по отношение на Железните момичета, които с идването на втората вълна на феминизма в Китай стават обект на критика за това, че имат твърде непривлекателен, дори мъжки, вид и поведение. Те са определени като „неженски, непригодни за брак, непривлекателни, с две думи, едни „лъже-момчета“⁴⁴. В посочения текст Уан Джън откроява няколко пласта на този процес – осъществен, първо, на нивото на мъжката интелигенция, а след това и на нивото на феминистките от втората вълна. Интересно е да се спекулира какви са причините за променената посока на вятъра в оценката на този образ символ. Процесът е двоичен, доколкото засяга и мъжката, и женската интелигенция, а мотивацията на двете страни донякъде се припокрива. Най-очевидното обяснение вероятно се крие в потребността от бунт срещу желязната хватка на партийната цензура от предишния период. За разлика от ерата на Мао, една от важните цели на новото управление, начело с Дън Сяопин, е намаляването на държавния контрол върху обществения живот. Това позволява една нова, макар и доста относителна, свобода

---

⁴² Пак там, стр. 223-224.

⁴³ Пак там, стр. 221, 228.

⁴⁴ Marilyn B. Young, “Chicken Little in China: Women After the Cultural Revolution”, In: Kruks, Rapp and Young (Eds.). *Promissory Notes: Women in the Transition to Socialism*, New York: Monthly Review Press, 1989, стр. 241.

на словото, от която се възползват и двата пола. Този естествен импулс за опълчване срещу насилствено налаганото обаче не е произволно насочен срещу върховния авторитет на партията, а се движи по оста на един съвсем конкретен проблем – този за *половото изравняване*, очертано като една от целите на пролетарската революция. Както ще стане по-ясно от примерите по-долу, част от мъжкото население явно започва да се чувства жертва на символична кастрация, докато ответна част от женското население (измежду които интелектуалките, които създават женските и джендър изследванията като дисциплина в Китай) обобщава резултатите от тази полова уравниловка като кражба на тяхната изконна женска същност. Очевидно става дума за двете страни на едно и също идейно острие. Независимо как е представена тази логика обаче, тя представлява недвусмислено връщане обратно към традициите. Още едно обяснение намира гореспоменатата Уан Джън. Според нея това идейно съглашателство между мъжката и женската интелигенция е признак за класовото пренареждане на китайското общество, протичащо в този момент, при което интелигенцията се стреми да се възкачи обратно на върха на йерархията.

Уан цитира множество установени имена от интелектуалния и културния елит, чиито изказвания понякога граничат със смехотворното. Пример за това е позицията на един от актьорите в добила популярност в началото на 80-те години пиеса, осмиваща Железните момичета. Той споделя, че би го било страх да се ожени за такава жена, защото тя би могла да го повали на земята с произволен замах на която и да е от двете си твърде мускулести ръце.⁴⁵ В съвместно изследване на жените в Китай през 80-те години Гейл Хършатър и Емили Хониг също обръщат внимание на обрата в критическото възприятие на Железните момичета. Те цитират изказванията на група мъже интелектуалци от 1986 г., които определят жената с неженствено поведение като „мутант“. Същите интелектуалци продължават с думите:

Способните жени трябва да са различни от мъжете. Те си имат своя собствен чар, например изящност и дълбочина на емоциите, както и добре развито образно мислене. (...) Външността на „лъже-момчетата“ и „железните момичета“ е скрита форма на дискриминация срещу жените (...). Основното ѝ послание е все

---

⁴⁵ Zheng Wang. *Finding Women in the State*, стр. 229.

*така, че мъжете са по-добри от жените и че следователно, когато жените са силни, те приличат на мъжете.*⁴⁶

Тайванката Сиун Пин-чун, от своя страна, е пример за изследователките, заставащи зад тезата за „обезженственостяването“ на Железните момичета, а покрай тях и по-общо на китайската жена по времето на Културната революция. Сиун разглежда проблема от феминистка гледна точка. Тя обръща внимание на аспекта на *женомразство*, наблюдаван сред някои от въпросните Железни момичета, който тълкува като резултат от криворазбраната им гордост от общественото признание и от т.нар. равноправие. Тя се спира и на *разочарованието от разбитите илюзии за свобода и еманципация*, с което се сблъскват китайските жени след сключването на брак и създаването на семейство.⁴⁷ Интерпретацията на Сиун най-общо е, че прекалено силният акцент върху участието на жените в труда наравно с мъжете е довел до тяхното отдалечаване от женската им същност, до неразбиране на женската социална роля, на специфично женските потребности и особености.⁴⁸ Ли Сяодзян, считана за основателката на женските изследвания в постсоциалистически Китай, също поддържа идеята за женомразството сред китайските жени. В интервю пред японската социоложка Уено Чизуко тя споделя, че допреди да се отдаде на изследването на жените дори се е страхувала да мисли за себе си като за жена – нещо, което ѝ се е наложило да стори, създавайки семейство.⁴⁹ Ли настоява, че половото равенство в социалистически Китай всъщност е било *полова уравниловка към един мъжки стандарт* и че в процеса на постигането на това „равенство“ китайските жени са изгубили представа и разбиране за собствената си женственост.⁵⁰

Тази линия на интерпретация е интересна и ценна, доколкото предлага анализ на женското самосъзнание в Китай в годините на късния социализъм и на прехода към постсоциализъм. Тя обаче пропуска да положи открояващ проблем в рамките на глобалните процеси, към които също принадлежи. Това буди известно учудване, предвид мащаба на репродуциране на този наратив – и в Китай, и на Запад. На първо място,

---

⁴⁶ Emily Honig, Gail Hershatter. *Personal Voices. Chinese Women in the 1980's*, Stanford: Stanford University Press, 1988, стр. 25-26.

⁴⁷ Pin-Chun Hsiung. “The Women's Studies Movement in China in the 1980s and 1990s”, In: Peterson, Hayhoe and Lu (Eds.). *Education, Culture and Identity in Twentieth-Century China*, Hong-Kong University Press, 2001, стр. 434.

⁴⁸ Пак там, стр. 434-436.

⁴⁹ 千鶴子上野、「フェミニズムの最前線」『現代思想』第6号（2004）30.

⁵⁰ Пак там, стр. 30.

въпреки разбираемия стремеж на китайската феминистка общност да се освободи от попечителството на Западните си по-големи сестри (в лицето на Европа и САЩ) и въпреки безспорната културно-историческа специфика на проблема, не може да не се отчете сходство с процесите от първата и втората феминистка вълна, наблюдавани на Запад. *Идентификацията с мъжкия модел за подражание и борбата за извоюване на фундаментални човешки права* (открити от Юлия Кръстева във „Времето на жените“ като специфични за феминистките от първата вълна) съответстват на действията и самосъзнанието на китайските жени до смъртта на Мао. Този етап положително е проразтеглен и разпокъсан в Китай, но това може да се обясни с политическата турбулентност в страната през целия ХХ век. От друга страна, *отхвърлянето на подражателния подход*, водещ до загуба на женското и женственото, *отричането на социалистическите постижения*, както и *стремежът към полово оразличаване и психологизация на жената в нейната многоаспектност* (отново според класификацията на Кръстева) добре описват поведението на китайските жени от постсоциалистическия период. Това става особено забележимо след официалното създаване на дисциплината феминистики и джендър изследвания през 80-те години. На второ (но не по важност) място, четенето на Железните момичета като символ на маскулинизацията пропуска да вземе предвид класовата динамика в китайското общество от този момент на преход. В стремежа на новото поколение интелектуалци към идеологическа еманципация от наследството на социализма гореспоменатата Уан Джън разчита „дискурсивни маневри“, които замаскират протичащата борба за класово надмощие, по силата на която женската интелигенция се стреми да се нареди сред новия класов елит.⁵¹ Или „съучастничеството на интелектуалките с мъжкия елит в предефинирането на Железните момичета като символ на социалистическата маскулинизация на жените (...) се превърна в част от процеса на класово прегрупиране в този момент на дълбоко политическо разкъсване“⁵².

Казусът за полюсните тълкувания на образа на Железните момичета позволява анализ от поне още една перспектива. Отвъд изтъкнатите по-горе фактори, подриващи тезата на критическия интелектуалчески фронт, теоретичният фундамент на тяхната позиция също крие подземни луфтове. От една страна, аргументът за половата

---

⁵¹ Zheng Wang. *Finding Women in the State*, стр. 238.

⁵² Пак там, стр. 239.

уравниловка, функция на опита за постигане на икономическо равенство между половете, е уместен. Той е подкрепен не само от личните сведения на жени, преживели описвания период и последвалия го срив в идентичността, като Ли Сяодзян. В негова защита са привеждани и еднотипната работна униформа с мъжка кройка, практичните и непривлекателни подстрижки, налагани на жените, както и директният апел към практикуване на целомъдрие от края на социалистическия период. Всички тези мерки са отражение на страховете на Мао, че сексуалното привличане на работното място е потенциална пречка за производителността на работните отряди. Този тип политика действително води до заличаването на външните признаци на полово различие за сметка на женската сексуалност и особеностите на женския живот, несводими до мъжкия. Разбираемо е усещането на разбунтувалите се постфактум жени, че са били „ограбени“ от своята *женскост* и *женственост*⁵³. От друга страна, тъкмо емоционалният заряд на подобен род срив в женската идентичност (отключен от сблъсъка с двойния стандарт спрямо омъжените и неомъжените жени) прави идеята за маскулинизацията на китайската жена проблематичен. Железните момичета като че ли не дотам основателно са превърнати в изкупителната жертва за проблеми от по-сериозна величина. На първо място следва да бъде зададен въпросът: достатъчно основание ли е аргументът за маскулинизацията, за да бъдат отхвърлени реалните постижения на отряда на „Железните момичета“? Разчупването на класовите и половите стереотипи, което те постигат със своята отдаденост на работата и с младежкия си ентузиазъм, е една сериозна крачка напред за китайската жена. Това постижение е донякъде омаловажено от факта, че моделът на Желязното момиче е приложим само в случая на необвързана млада жена в добро физическо здраве. Този модел никога не е можел да бъде универсален – нито за китайската жена като цяло, нито дори за целостта на възрастовата група, която засяга. И все пак, макар и частичен успех, признанието, което получават Железните момичета за кратък период не би следвало така лесно да става жертва на политиките на заличаване. Не могат да бъдат пренебрегнати и свидетелствата на представителките на оригиналния

---

⁵³ В настоящия анализ боравя с понятията на Торил Мой от статията „Феминистко, женско, женствено“, където „феминистко“ обозначава политическа позиция, „женско“ визира биологията на жената (и реално е изпразнено от конкретен смисъл), а „женствено“ – съвкупност от характеристики, социално определени като изконно присъщи на жената. Вж. Торил Мой, „Феминистко, женско, женствено“, прев. Корнелия Мерджанска. *Времето на жените*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1997, стр. 82.

женски отряд, които никога не са описвали преживяването си с терминологията на феминистките изследователки. Според Уан Джън не съществуват доказателства и хората от селските общности някога да са гледали на физическия труд като на подронващ женствеността на жената.⁵⁴ В такъв случай причините за феминистката критика към Железните момичета би следвало да се коренят в обвинението, че тези млади жени отхвърлят „своята собствена женскост“, по думите на Сиун, и се отнасят снизходително към представителките на женския пол. Тук се появява необходимостта от поставянето на втори важен въпрос: *женският пол* ли е онова, на което гледат отвисоко „маскулинизираните жени“ или става въпрос за отхвърлянето на други „типично женски“ (т.е. общопризнато женствени) характеристики, без връзка с биологията? Гордостта от постигнатото, изказана от жените от разисквания период, като че ли е свързана много повече с успешното разчупване на един традиционен културен модел, рамкиращ поведението на жената, отколкото с нещо друго. Техният скрит бунт по-скоро е бил насочен не срещу собствения им пол като такъв (няма данни за идеологически възгледи в опозиция на белезите за женскост), а срещу традиционните маркери за *женственост*, ограничаващи свободата на жените да излизат извън установените норми. Става въпрос за дълбоко залегналите в китайския манталитет конфуциански ценности, поставящи жената в подчинена позиция, които се оказват много по-устойчиви от изкуствено налаганите ценности от идеологически характер. Такива са например разбиранята, че жената трябва да бъде морално и телесно чиста (следователно да си стои вкъщи), виждането, че липсата на таланти у жената е признак за добродетелност⁵⁵ и др. В статията си „Феминистко, женско, женствено“ Торил Мой описва този род *есенциализъм*⁵⁶ по следния начин: „патриархалното потисничество се състои в това да се налагат известни социални стандарти на женственост на всички биологични жени именно за да бъдем накарани да повярваме, че избраните стандарти на „женственост“ са ЕСТЕСТВЕНИ“.⁵⁷ В този смисъл има основание да се смята, че позицията на критикуваните Железни момичета не е функция на желанието им да заличат своята *женскост*, а по-скоро резултат от липсата на

---

⁵⁴ Zheng Wang. *Finding Women in the State*, стр. 236.

⁵⁵ Yuhui Li, “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, стр. 37.

⁵⁶ По определението на Торил Мой – „вярването в женската природа като даденост“. Вж. Торил Мой, „Феминистко, женско, женствено“, стр. 88.

⁵⁷ Пак там, стр. 88.

такова понятие за „жена“, с чиито имплицитни значения те да могат да се асоциират. С други думи, тези жени отхвърлят женственото в себе си, защото „женственото“ в китайското общество на този етап е равнозначно на подчинение, второстепенност, ограничени възможности и липса на обществено признание. В контекста на тези разсъждения изпъква необходимостта от предефиниране на китайските понятия за „жена“ и „женственост“ като аналитични категории. И то по начин, по който да *не* се задава конкретен модел за приемливо женско поведение. В гореспоменатата статия норвежката изследователка Торил Мой говори за опасностите от феминистките опити да се фиксират нови характеристики към разбирането за женственост. Според нея подобен род усилия неминуемо са съпътствани от страничния ефект на повторното рамкиране. Дали ще е в положителна или в отрицателна светлина, ясното дефиниране на една универсална „женственост“ си остава форма на есенциализъм.⁵⁸ В този смисъл феминистките от епохата на постсоциализма са изправени пред задачата да избягат едновременно от традиционните патриархални порядки (отпреди ерата на социализма) и от маскулинизиращия модел, който те намират за оскърбителен към тяхната изконна женска същност. Както би показал анализът на следващия исторически период обаче те не съумяват да избегнат капана на патриархалния символен ред и в търсене на своята „изгубена младост“ и „открадната женственост“ реално препотвърждават някои от класическите патриархални предписания за истинската същност на „женската природа“.

Къде би се вписала тази втора половина от китайския социализъм по скалата между утопията и реалността? Като безспорен плюс на този период е изтъквано по-високото образователно ниво на подрастващите момичета в Китай, което пък осигурява работа в политическия и административния сектор, макар и на ниски управленски постове. Процентното участие на жените в трудовия сектор също бележи рекордни стойности. Казусът с Железните момичета е далеч по-нюансиран. Този образ символ засвидетелства способността на някои жени да вършат същият тип работа като мъжете, при това със същата продуктивност. Нещо повече, той спомага както за реабилитацията на земеделския труд, така и за развенчаването на дълговечни стереотипи за социалните роли, подходящи на китайската жена. Отчетлив минус на този културен модел е, че той реално засяга малка част от женското население в страната, поради което не би могъл напълно да преобърне

---

⁵⁸ Пак там, стр. 89.

традиционните възгледи (дори само сред женското население) спрямо същността и способностите на жената. Тъкмо това проличава в началото на 80-те години, когато Железните момичета са преразгледани като символ на маскулинизацията на китайската жена. Както беше показано, тези критики не могат да бъдат приемани твърде на сериозно. И все пак появата и масовото им репродуциране сред научните и културните среди свидетелства за възраждането на някои конфуциански възгледи сред обществото.⁵⁹

В културен контекст като китайския установените традиции в семейната и в социалната организация (класовото деление, половото деление на труда) се оказват сериозни пречки за провеждането на прогресивна джендър политика, била тя на официално или на неправителствено ниво. Този фактор, дори повече от ефекта от сменящите се икономически приоритети върху женската борба за еманципация, за момента не позволява на идеала за общество, основано на половото равенство, да напусне границите на полуутопичното пространство. Както стана ясно, този идеал съвсем определено не е статичен, нито демонстрира признаци за регресивно движение в посока отдалечаването от утопията. Той обаче се характеризира с отчетлива вътрешна противоречивост, и нещо различно от идеологическото двуборство между утопията и реалността е онова, което му пречи да достигне до предел на насищане. По-сериозната пречка е проблемът с непреодолимите (на този етап) конфуциански традиции, допълнително подсилен от идеологическия прелом, настъпил с преминаването от режима на маоизма към новия модел на пост-социализма. Това съчетание от фактори служи да затвърди тезата за полуутопичния характер на китайския идеал за реално (а не само законово) полово равноправие. За по-нататъшно изследване ще остане да бъде съпоставено движението по оста утопия – реалност от социалистическия и от пост-социалистическия период и да се провери дали китайското общество ще съумее да разкъса мембраната на полуутопичното, или ще продължи да се рее в него, без да може наложи някакъв качествено нов модел на социална организация.

---

⁵⁹ Тук отново прозира и продължаващият стремеж на Запада (в частност, САЩ) да налага собствените си виждания и решения над чужд (Източен) контекст, с което да упражнява културно и идейно влияние.

Библиография:

Кръстева, Юлия. „Времето на жените“, прев. Красимир Кавалджиев. *Времето на жените*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1997, стр. 16-40.

Мой, Торил. „Феминистко, женско, женствено“, прев. Корнелия Мерджанска. *Времето на жените*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1997, стр. 82-99.

Робъртс, Дж. А. Г. *История на Китай*, прев. Капка Герганова. София: изд. Рива, 2009, стр. 246-405.

Феърбанк, Джон Кинг, Мърл Голдман. *Кратка история на Китай*, прев. Горан Райновски. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2013, стр. 411-563.

Edwards, Louise. ‘Chinese feminism in a transnational frame: between internationalism and xenophobia’, *Women’s Movements in Asia: Feminisms and transnational activism*, eds. Roces, Mina and Louise Edwards, London: Routledge, 2010, стр. 53-74.

Hershatter, Gail. *The Gender of Memory. Rural Women and China’s Collective Past*, Berkley: University of California Press, 2011, стр. 168-235. Available at: <http://library1.org/ads/62B4CDF4F0EBA34770412B70DD26278B>.

Honig, Emily. “Socialist Revolution and Women’s Liberation in China – A Review Article”, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 44 (02) (February 1985), стр. 329-336.

Honig, Emily, Gail Hershatter. *Personal Voices. Chinese Women in the 1980’s*, Stanford: Stanford University Press, 1988.

Hsiung, Pin-Chun. “The Women's Studies Movement in China in the 1980s and 1990s”, *Education, Culture and Identity in Twentieth-Century China*, eds. Perterson, Hayhoe and Lu. Hong-Kong University Press, 2001, стр. 430-447.

Hu, Chi-Hsi. “Mao Tsé-Toung, la révolution et la question sexuelle”, *Revue française de science politique*, Vol. 23 (1) (1973), стр. 59-85. Available at: https://www.persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_1973_num_23_1_393453.

Johnson, Kay Ann. *Women, the Family and Peasant Revolution in China*, Chicago: The University of Chicago Press, 1983.

Li, Yuhui. “Women’s Movement and Change in Women’s Status in China”, *Journal of International Women’s Studies*, Vol. 1 (1) (2000), стр. 30-40.

Mao, Tse-tung. *Selected works of Mao Tse-Tung*. Vol. 1. Beijing: Foreign Language Press, 1975.

Wang, Zheng. *Finding Women in the State: A Socialist Feminist Revolution in the People's Republic of China, 1949–1964*, Oakland, California: University of California Press, 2017.

Young, Marilyn B. “Chicken Little in China: Women After the Cultural Revolution”, *Promissory Notes: Women in the Transition to Socialism*, eds. Kruks, Rapp and Young. New York: Monthly Review Press, 1989.

関西中国女性史研究会（編）『中国女性史入門—
女たちの今と昔』、東京：人文書院、2005。（Kansai Chugoku Joseishi Kenkyukai. “Chugoku joseishi nyumon – Josei-tachi no ima to mukashi”, Tokyo: Jimbun Shoin, 2005.）

上野千鶴子、「フェミニズムの最前線」『現代思想』第6号（2004）28-47.
(Ueno, Chizuko. “Feminizumu no saizensen”, *Gendai Shisou*, Vol. 6 (2004), ctp. 28-47.)